

Zwierciadło kuliste wklęsłe - bieg promieni i konstrukcja obrazu

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Symulacja interaktywna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Zwierciadło kuliste wklęsłe - bieg promieni i konstrukcja obrazu

Czy to nie ciekawe?

Dziewczyny sięgają po nie malując się, mężczyźni czasem używają go w trakcie golenia, a stomatolodzy czy laryngolodzy nie wyobrażają sobie nawet najprostszego badania bez jego użycia. O czym mowa? O lusterku powiększającym. Jak to się dzieje, że powstający w nim obraz wygląda tak, a nie inaczej oraz w jaki sposób można go skonstruować? O tym w niniejszym materiale.

Rys. a. Lusterko stomatologiczne.

Twoje cele

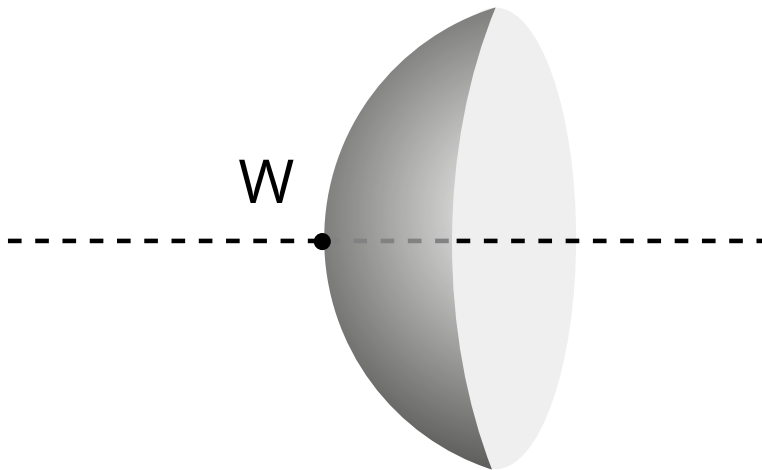
Czytając e-materiał:

- dowiesz się, jak wygląda zwierciadło kuliste,
- poznasz podstawowe cechy zwierciadła kulistego: promień krzywizny i ogniskową oraz związek między nimi,
- dowiesz się, jak konstruować obrazy powstające w zwierciadle w zależności od odległości przedmiotu od jego powierzchni oraz określać cechy tych obrazów,
- przeanalizujesz cechy obrazu otrzymanego w zwierciadle wklęsłym.

Przeczytaj

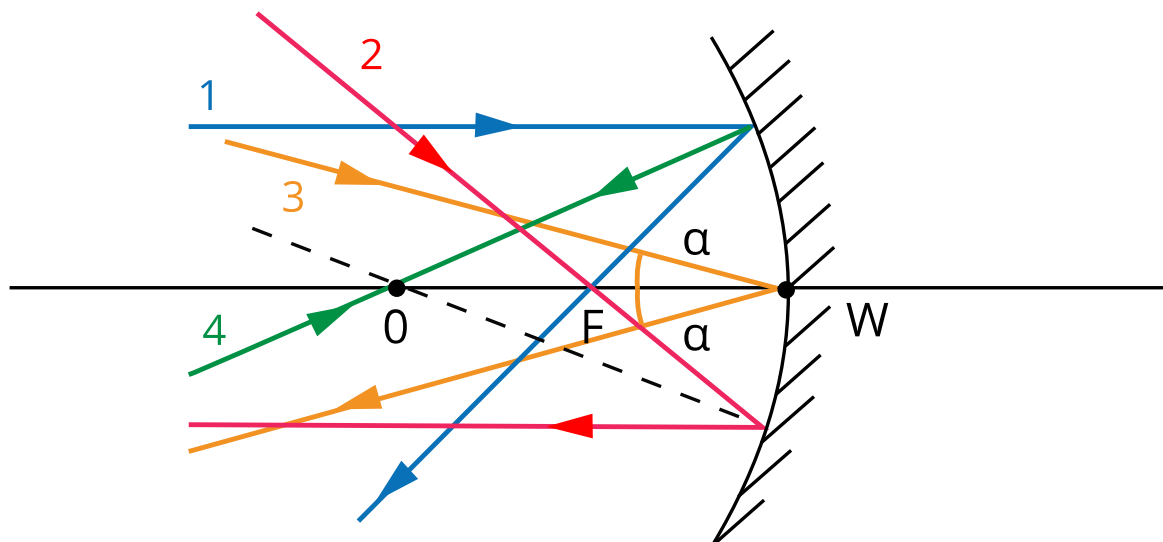
Warto przeczytać

Rys. 1. Zwierciadło kuliste wklęsłe powstaje poprzez odcięcie fragmentu sfery i pokrycie go od wewnętrznej strony warstwą odbijającą

W niniejszym materiale przyjrzymy się temu, jak powstają obrazy w zwierciadłach kulistych wklęsłych (Rys. 1.) oraz w jaki sposób ich cechy są zależne od odległości przedmiotu od powierzchni odbijającej. Najpierw jednak przypomnijmy sobie, że promienie odbijają się od zwierciadła zgodnie z prawem odbicia, tj. kąt padania równy kątowi odbicia, a promień padający, promień odbity i normalna leżą w jednej płaszczyźnie. Spośród promieni padających na zwierciadło wyróżnimy cztery, których bieg posłuży nam do konstrukcji obrazu (Rys. 2.):

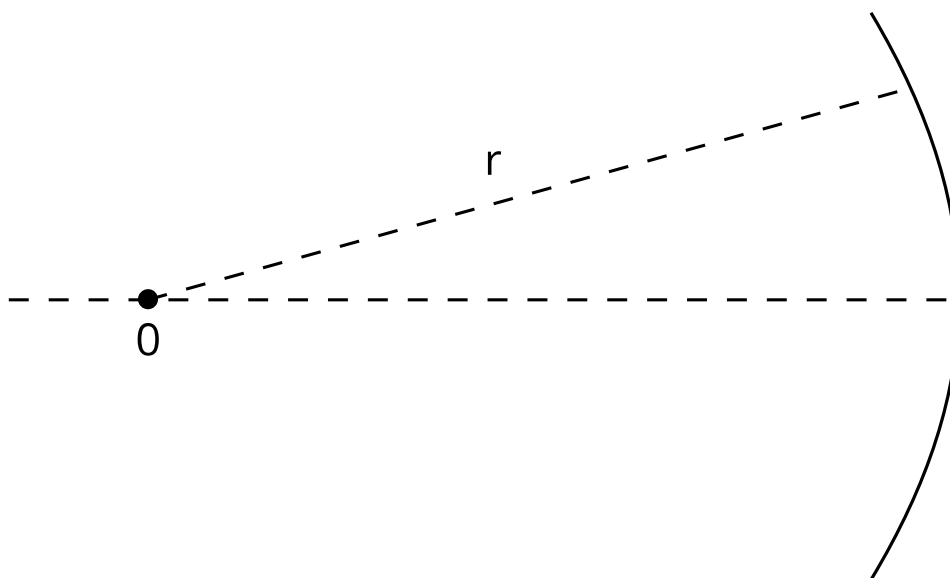
1. Promień równoległy do osi optycznej po odbiciu od zwierciadła przechodzi przez jego ognisko – promień 1.
2. Promień przechodzący przez ognisko po odbiciu od zwierciadła jest równoległy od jego osi optycznej – promień 2.
3. Promień padający na wierzchołek W zwierciadła pod dowolnym kątem α odbija się pod takim samym kątem α – promień 3.
4. Promień przechodzący przez punkt O , czyli środek krzywizny zwierciadła, pada na jego powierzchnię pod kątem 0° , odbija się pod tym samym kątem 0° , więc tor promienia odbitego jest taki sam jak tor promienia padającego – promień 4).

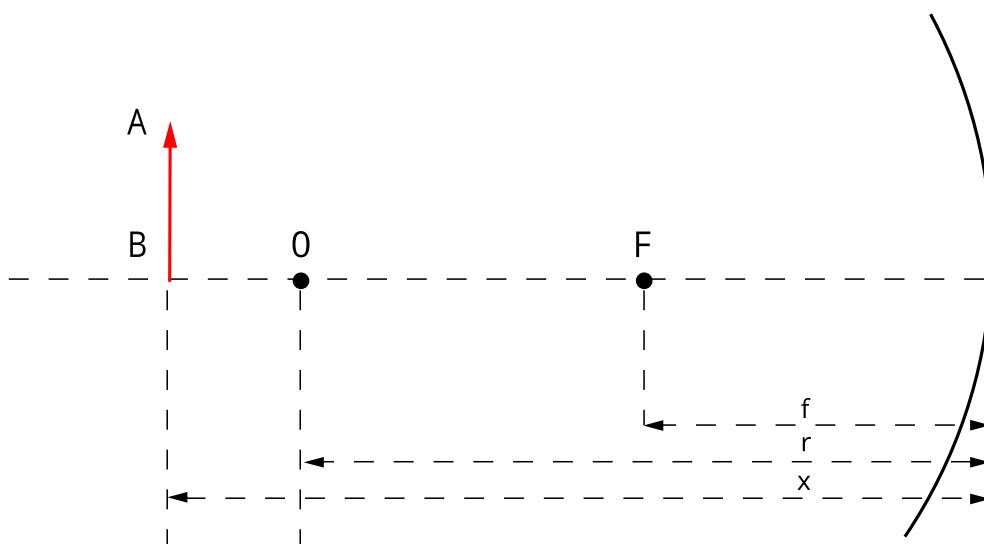
Rys. 2. Odbicie wybranych promieni od zwierciadła kulistego wklęsłego.

Wiedząc, w jaki sposób odbijają się promienie od zwierciadła kulistego wklęsłego, stwórzmy „przepis” na konstrukcję obrazu w tym zwierciadle:

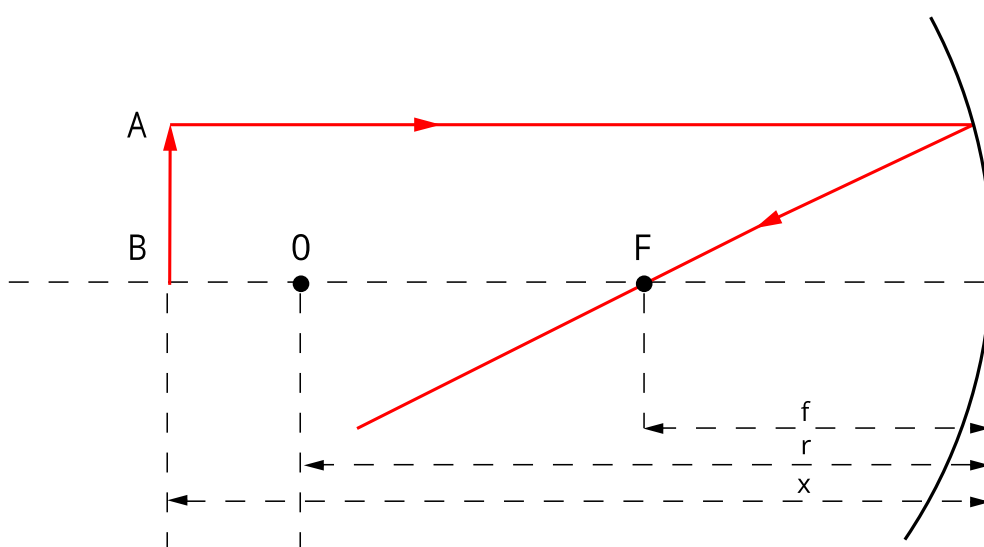
1. Zwierciadło rysujemy jako łuk o promieniu r .

2. Ustawiamy przed zwierciadłem przedmiot AB w postaci świecącej strzałki, który będziemy obrazować. Odległość tego przedmiotu od powierzchni odbijającej oznaczamy jako x , przez f oznaczamy ogniskową, zaś przez r – promień krzywizny. Uwzględniamy przy tym zależność $f = \frac{1}{2}r$.

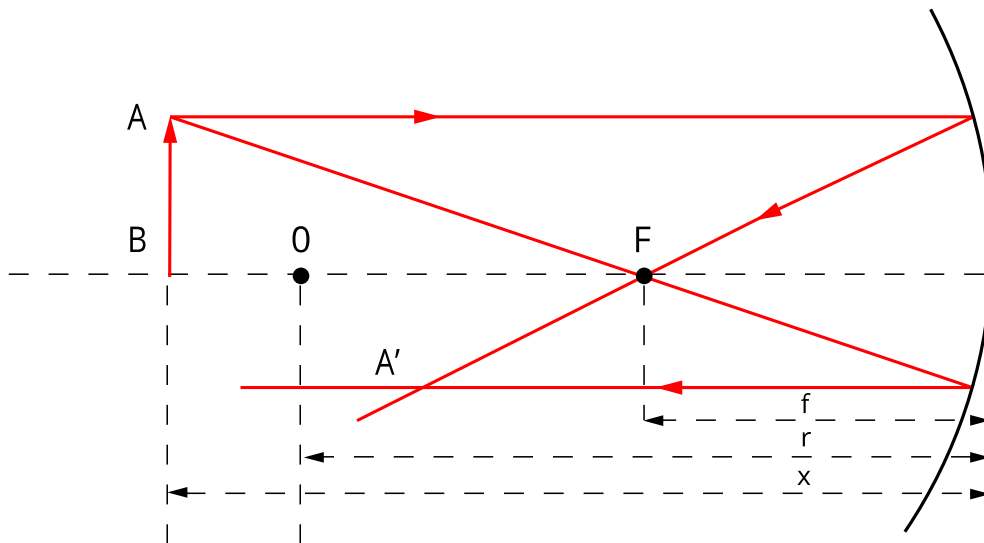

3. W celach konstrukcyjnych zajmujemy się skrajnym punktem naszego przedmiotu (oznaczonym literą A). Promieni padających na zwierciadło (wychodzących z punktu A) jest nieskończenie wiele. Wybierzemy dowolne dwa spośród czterech przedstawionych na Rys. 2.; pozwolą one na wyznaczenie położenia obrazu. Niech pierwszym z nich będzie promień równoległy do osi wychodzący z punktu A. Po odbiciu od powierzchni zwierciadła promień ten przechodzi przez jego ognisko.

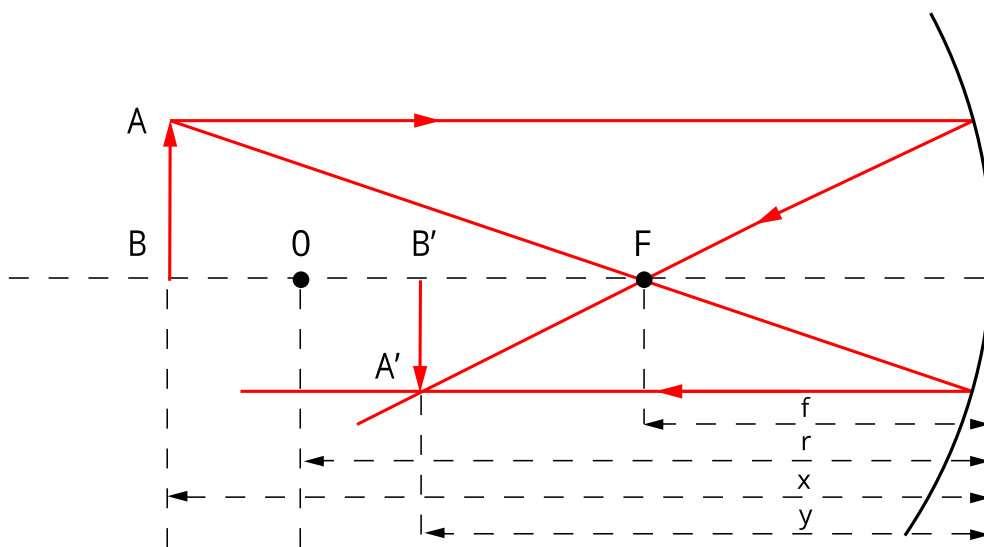

4. W następnej kolejności rozpatrujemy bieg promienia wychodzącego z punktu A i biegnącego przez ognisko. Po odbiciu od powierzchni zwierciadła promień ten

będzie równoległy do osi optycznej.

5. W miejscu przecięcia się promieni odbitych od zwierciadła otrzymujemy obraz punktu A i oznaczmy go jako A' , zaś jego odległość od zwierciadła – literą y .

Analogiczną konstrukcję możemy przeprowadzić dla dowolnego punktu przedmiotu. W efekcie otrzymamy, punkt po punkcie, obraz całego przedmiotu. Wyjątkiem jest punkt B , leżący na osi optycznej zwierciadła. Nie jest możliwe **konstrukcyjne** określenie położenia punktu B' ; wiemy o nim jedynie, że także leży na osi optycznej.

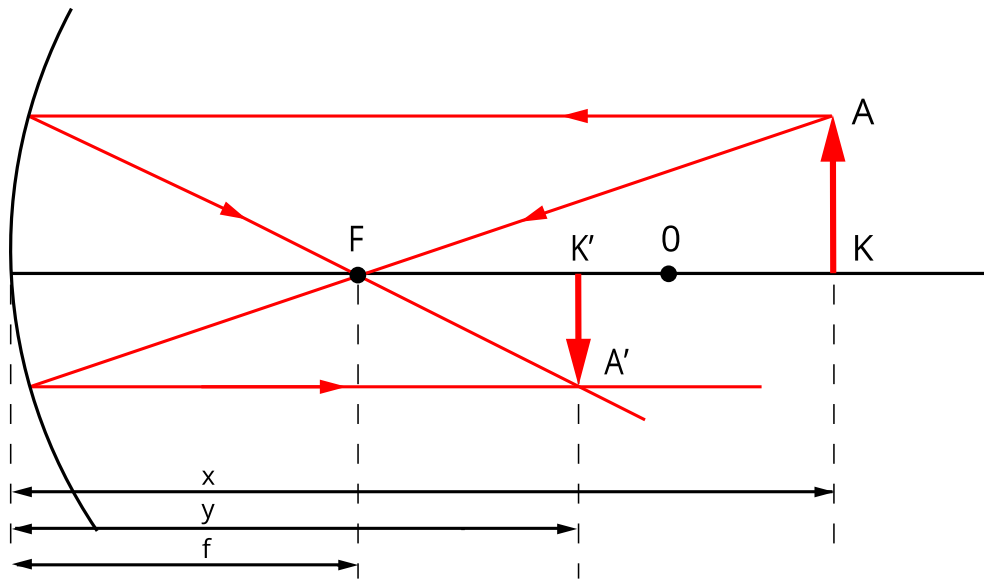
Trzy cechy obrazu

Obraz powstający w zwierciadle opisujemy podając trzy jego cechy. Może on być:

1. rzeczywisty albo pozorny;
  2. prosty (nieodwrócony) albo odwrócony;
  3. powiększony, pomniejszony albo tej samej wielkości.
- **Obraz rzeczywisty** powstaje w miejscu przecięcia się promieni odbitych od zwierciadła w przypadku, gdy wiązka odbita od zwierciadła jest zbieżna. Obraz taki powstaje na ekranie (na przykład na kartce), jest zatem obecny obiektywnie, niezależnie od obserwatora.
  - **Obraz pozorny** powstaje w miejscu przecięcia się przedłużeń promieni odbitych od zwierciadła w przypadku, gdy wiązka odbita od zwierciadła jest rozbieżna. Nie powstaje on zatem obiektywnie na ekranie. Może jedynie powstać w mózgu człowieka, wskutek przetworzenia bodźców wzrokowych wywołanych padaniem promieni świetlnych na oko.
  - **Obraz prosty** (nieodwrócony) ma tę samą orientację „góra-dół” co przedmiot.
  - **Obraz odwrócony** ma przeciwną orientację „góra-dół” niż przedmiot.
  - **Obraz powiększony** to taki, którego rozmiar poprzeczny do osi optycznej zwierciadła jest większy niż analogiczny rozmiar przedmiotu (iloraz wysokości obrazu i wysokości przedmiotu jest większy od jednośc),
  - **Obraz zmniejszony** to taki, którego rozmiar poprzeczny do osi optycznej zwierciadła jest mniejszy niż analogiczny rozmiar przedmiotu (iloraz wysokości obrazu i wysokości przedmiotu jest mniejszy od jednośc),
  - **Obraz tej samej wielkości, co przedmiot** oznacza, że iloraz wysokości obrazu i wysokości przedmiotu jest równy jednośc.

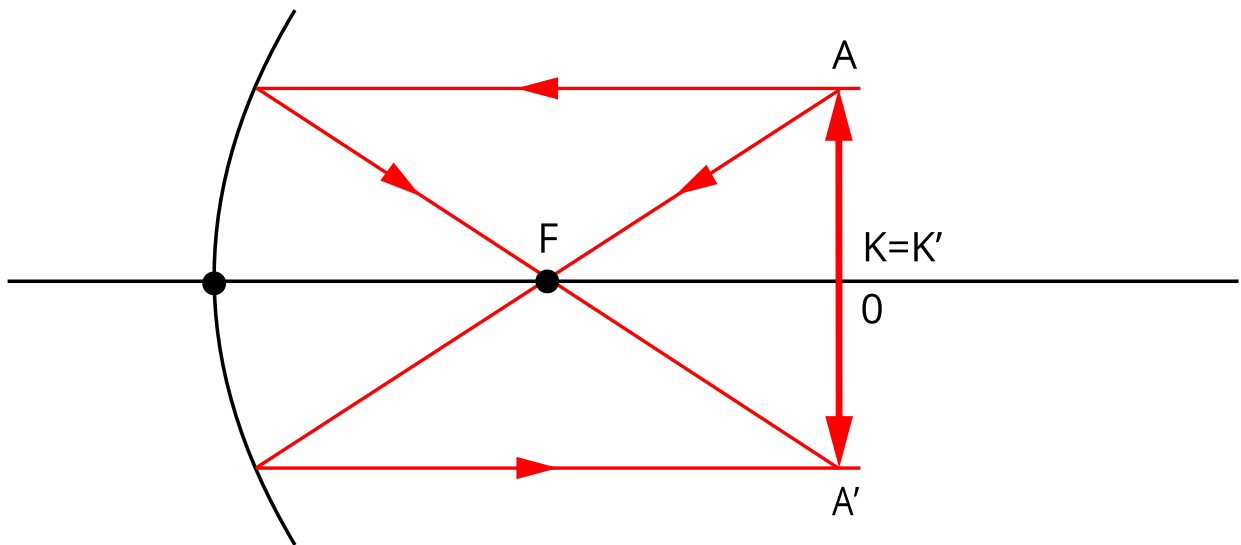
Gdy odległość przedmiotu od zwierciadła jest większa niż $2f$ (jak to zostało pokazane w powyższym sposobie tworzenia obrazu), otrzymujemy obraz zmniejszony. Jednak powiększenie zależy od odległości przedmiotu od zwierciadła (x). Odległość ta warunkuje również inne cechy tego obrazu. Jakie? Prześledźmy to na schematycznych rysunkach:

$$x > 2f$$

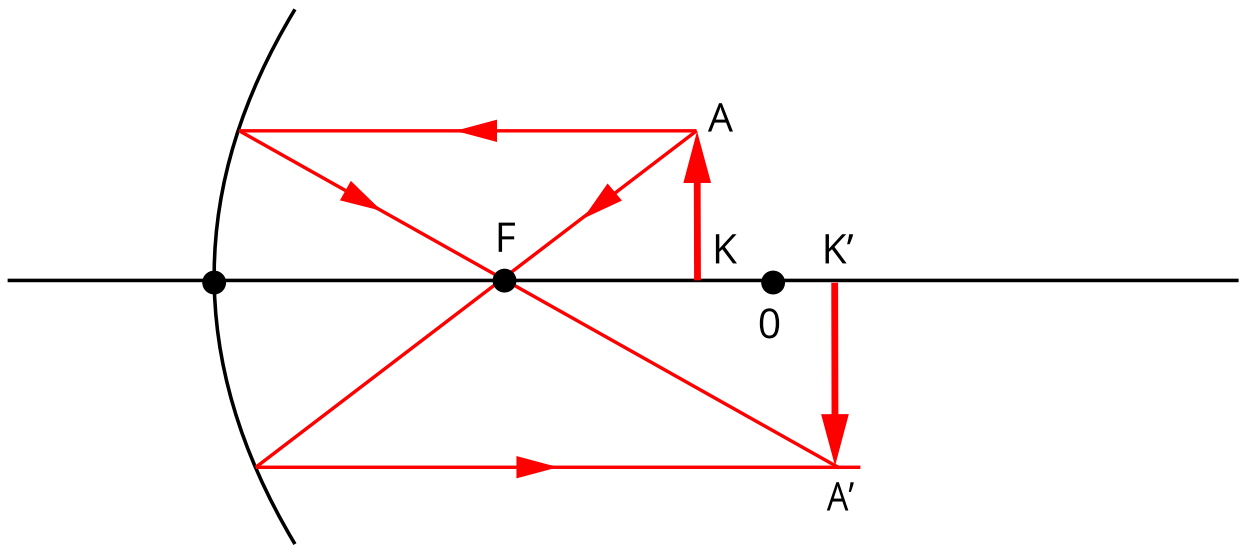
Rys. 3. Obraz rzeczywisty, zmniejszony, odwrócony.

$$x = 2f$$

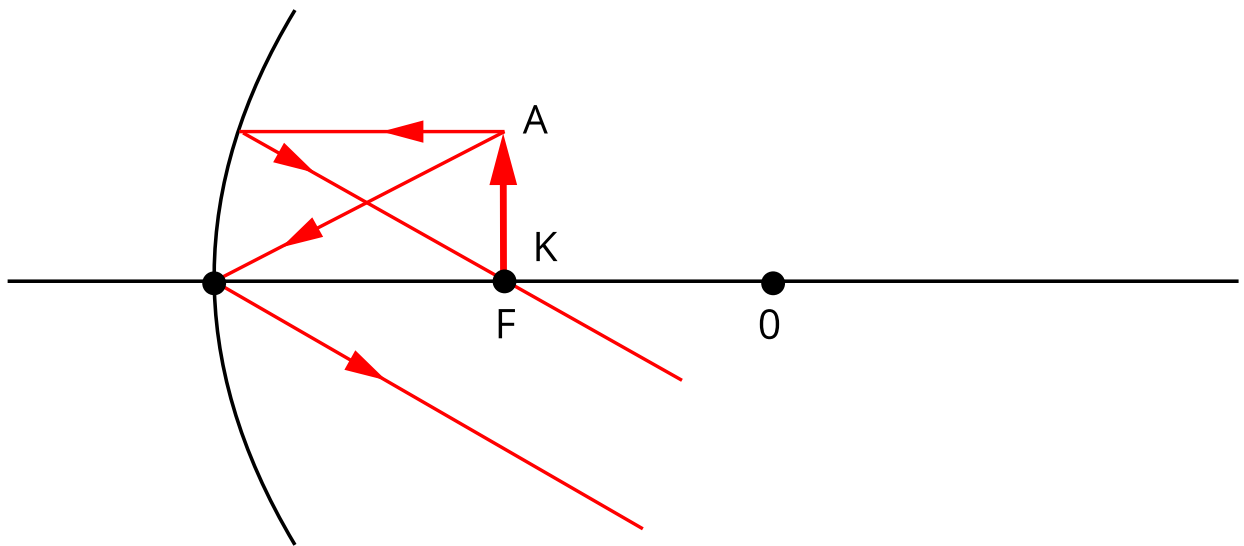
Rys. 4. Obraz rzeczywisty, tej samej wielkości co przedmiot, odwrócony.

$$f < x < 2f$$

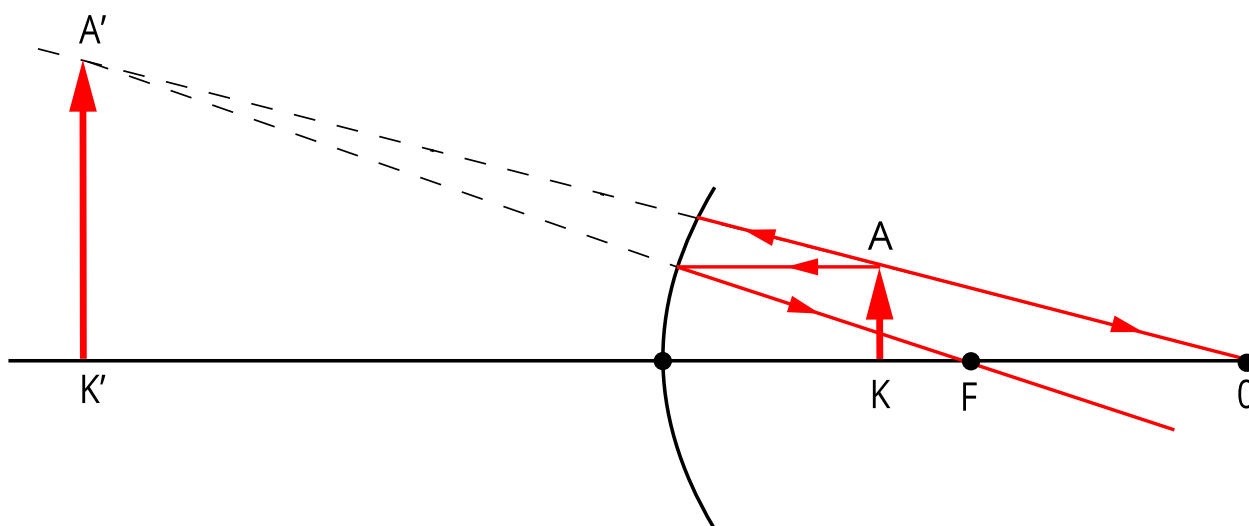
Rys. 5. Obraz rzeczywisty, powiększony, odwrócony.

$$x = f$$

Rys. 6. Obraz nie powstaje.

$$0 < x < f$$

Rys. 7. Obraz pozorny, powiększony, prosty .

Możemy to przedstawić w tabeli:

odległość przedmiotu od powierzchni zwierciadła	cechy obrazu
$x > 2f$	rzeczywisty, zmniejszony, odwrócony
$x = 2f$	rzeczywisty, tej samej wielkości co przedmiot, odwrócony
$f < x < 2f$	rzeczywisty, powiększony, odwrócony
$x = f$	obraz nie powstaje
$0 < x < f$	pozorny, powiększony, prosty

Słowniczek

Pozorny obraz

(*ang.: virtual image*) obraz powstający w miejscu przecięcia się przedłużeń promieni odbitych od zwierciadła w przypadku, gdy wiązka odbita od zwierciadła jest rozbieżna. Obraz pozorny jest niewidoczny na ekranie, ale może zostać odwzorowany na siatkówce oka, kliszy aparatu fotograficznego, itp., dzięki właściwościom skupiającym oka, obiektywu.

Rzeczywisty obraz

(*ang.: real image*) obraz powstający w miejscu przecięcia się promieni odbitych od zwierciadła w przypadku, gdy wiązka odbita od zwierciadła jest zbieżna. Jest możliwy do

| odwzorowania na ekranie (na przykład na kartce); powstaje niezależnie od obserwatora.

Symulacja interaktywna

Powstawanie obrazu w zwierciadle kulistym wklęsłym

Symulacja przedstawia konstrukcję obrazu w zwierciadle kulistym wklęsłym o ogniskowej $f = 12$ cm. Wykorzystaj następujące możliwości techniczne symulacji:

- zbliżanie / oddalanie przedmiotu od zwierciadła;
- zmiana wysokości przedmiotu;
- powiększanie / pomniejszanie (tzw. zoomowanie) widoku względem punktu wskazanego przez kursor na ekranie, za pomocą kółka myszy;
- odczytywanie wartości x (odległość przedmiotu od zwierciadła);
- wybór sposobu konstrukcji obrazu:

konstrukcja 1 wykorzystuje promienie: przechodzący przez ognisko oraz równoległy do osi optycznej;

konstrukcja 2 wykorzystuje promienie: przechodzący przez środek zwierciadła oraz odbijający się w jego wierzchołku;

- odczytywanie wartości y_1 i y_2 (odległość obrazu od zwierciadła), dla każdej konstrukcji oddzielnie).

Zauważysz zapewne, że symulacja napotyka „trudności” w konstrukcji obrazu, gdy przedmiot znajduje się w pobliżu ... no właśnie: w pobliżu jakiego punktu specyficznego zwierciadła - jego wierzchołka, jego ogniska czy jego środka?

Zwróć uwagę na różnicę w położeniach y_1 i y_2 obrazów uzyskanych za pomocą obu konstrukcji. Różnica ta nie jest stała: zbadaj, od jakich czynników zależy ta różnica położenia; kiedy jest pomijalnie mała, a kiedy jest bezdyskusyjnie widoczna.

Polecenie 1

Polecenie 2

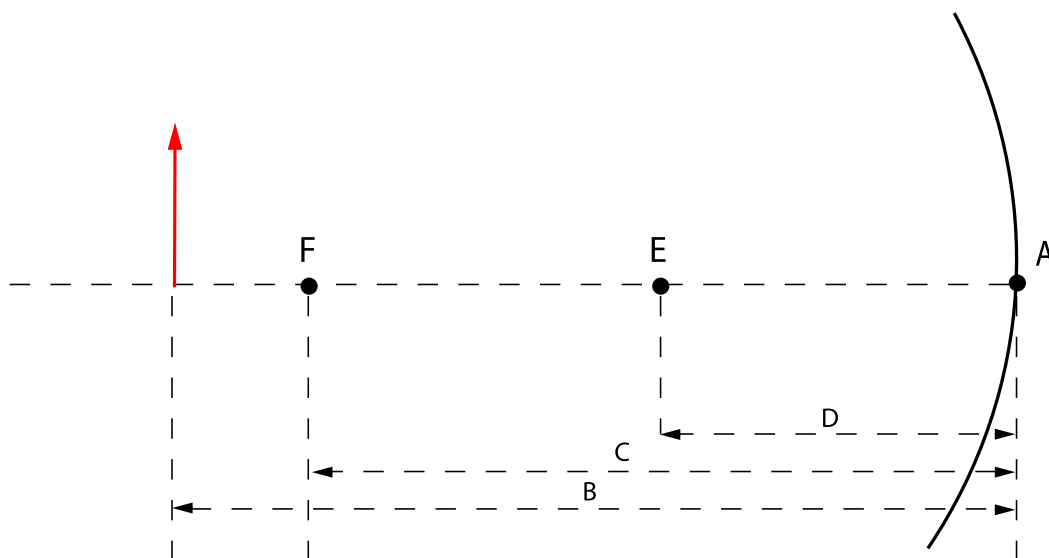
Odległości y_1 i y_2 są różne wskutek występowania tzw. aberracji sferycznej. O tej właściwości zwierciadeł sferycznych, na ogół niepożądaney, możesz się więcej dowiedzieć w e-materiale „Zwierciadło kuliste wklęsłe i paraboliczne”.

Rozstrzygnij, która z konstrukcji zapewnia uzyskanie obrazu wolnego od efektów aberracji sferycznej.

Sprawdź się

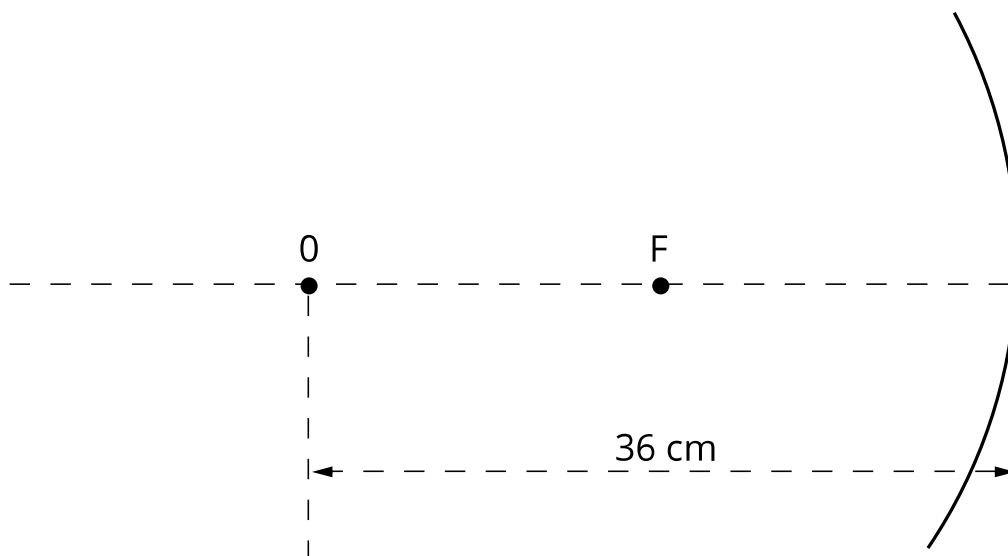
Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Źródło: Politechnika Warszawska Wydział Fizyki, licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 2

Źródło: Politechnika Warszawska Wydział Fizyki, licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 3

Ćwiczenie 4

Ćwiczenie 5

Ćwiczenie 6

Ćwiczenie 7

Ćwiczenie 8

Źródło: Politechnika Warszawska Wydział Fizyki, licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 9

Źródło: Politechnika Warszawska Wydział Fizyki, licencja: CC BY 4.0.

Dla nauczyciela

Imię i nazwisko autora:	Ewelina Kędzierska
Przedmiot:	Fizyka
Temat zajęć:	Bieg promieni i konstrukcja obrazu w zwierciadle kulistym wklęsłym
Grupa docelowa:	III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres podstawowy (rozszerzenie zapisu podstawy programowej dla tego zakresu).
Podstawa programowa:	<p>Cele kształcenia – wymagania ogólne</p> <p>I. Wykorzystanie pojęć i wielkości fizycznych do opisu zjawisk oraz wskazywanie ich przykładów w otaczającej rzeczywistości.</p> <p>II. Rozwiązywanie problemów z wykorzystaniem praw i zależności fizycznych.</p> <p>III. Planowanie i przeprowadzanie obserwacji lub doświadczeń oraz wnioskowanie na podstawie ich wyników.</p> <p>Zakres podstawowy</p> <p>Treści nauczania – wymagania szczegółowe</p> <p>I. Wymagania przekrojowe. Uczeń:</p> <p>6) tworzy teksty, tabele, diagramy lub wykresy, rysunki schematyczne lub blokowe dla zilustrowania zjawisk bądź problemu; właściwie skaluje, oznacza i doбира zakresy osi;</p> <p>7) wyodrębnia z tekstów, tabel, diagramów lub wykresów, rysunków schematycznych lub blokowych informacje kluczowe dla opisywanego zjawiska bądź problemu; przedstawia te informacje w różnych postaciach;</p> <p>IX. Fale i optyka. Uczeń:</p> <p>5) opisuje zjawiska jednoczesnego odbicia i załamania światła na granicy dwóch ośrodków różniących się prędkością rozchodzenia się światła; opisuje działanie światłowodu jako przykład wykorzystania zjawiska całkowitego wewnętrznego odbicia.</p>

Kształtowane kompetencje kluczowe:	Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady UE z 2018 r.: <ul style="list-style-type: none"> • kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji, • kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii, • kompetencje cyfrowe, • kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.
Cele operacyjne:	<p>Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. określi, co to jest zwierciadło kuliste wklęsłe i jak powstaje, 2. skonstruuje obrazy powstające w zwierciadle dla różnych odległości przedmiotu od jego powierzchni, 3. opíše cechy obrazów powstających w zwierciadłach kulistych wklęsłych, 4. wykorzysta zdobytą wiedzę do rozwiązywania problemów i sytuacji nietypowych związanych z odbiciem światła od zwierciadła wklęsłego.
Strategie nauczania:	IBSE
Metody nauczania:	Merytoryczna dyskusja wprowadzająca, obserwacja, doświadczenia, podsumowująca rozmowa kierowana.
Formy zajęć:	<ul style="list-style-type: none"> - praca w parach, - praca indywidualna.
Środki dydaktyczne:	tablica multimedialna/rzutnik
Materiały pomocnicze:	<ul style="list-style-type: none"> - świeczka, - kartka, - zwierciadło kuliste wklęsłe. <p>Uwaga! Wymagana jest zaciemniana pracownia.</p>
PRZEBIEG LEKCJI	
Faza wprowadzająca:	

Nauczyciel rozpoczyna lekcję poprzez zaciekawienie uczniów tematem – efekt ten może uzyskać poprzez odniesienie do życia codziennego, przywołanie zastosowań zwierciadeł kulistych wklęsłych.

W merytorycznej dyskusji wprowadzającej nauczyciel nawiązuje do wiedzy uczniów i zachęca ich do samodzielnego przypomnienia informacji na temat rozchodzenia się fali świetlnej i prawa odbicia, na temat zwierciadeł kulistych wklęsłych – sposobów ich uzyskiwania oraz wielkości charakteryzujących te zwierciadła.

Faza realizacyjna:

1. Konstruowanie wiedzy z zakresu nowego tematu:

- nauczyciel za pomocą świeczki, zwierciadła kulistego wklęsłego i kartki pokazuje uczniom sposób powstawania obrazu rzeczywistego oraz to, jak cechy tego obrazu zmieniają się wraz ze zmianą odległości świeczki od powierzchni odbijającej,
- uczniowie wyciągają wnioski z zaprezentowanego doświadczenia,
- nauczyciel podaje uczniom „przepis” na konstrukcję obrazu w zwierciadle wklęsłym oraz wykonuje z uczniami rysunek dla $x > 2f$,
- nauczyciel omawia z uczniami cechy obrazów powstających w zwierciadłach kulistych oraz dokładnie tłumaczy ich sens.

2. Kolejny etap lekcji obejmuje rekonstruowanie wiedzy uczniów:

- uczniowie na podstawie informacji uzyskanych od nauczyciela samodzielnie mierzą się z problemem, którym jest skonstruowanie obrazów dla: $x = 2f$; $2f > x > f$; $x = f$; $f > x > 0$,
- uczniowie dobierają się w pary i sprawdzają sobie nawzajem narysowane konstrukcje próbując omówić ewentualne problemy,
- nauczyciel pochodzi do każdej z par i sprawdza wyniki pracy.

Faza podsumowująca:

Nauczyciel przeprowadza z uczniami rozmowę, podczas której omawiają uzyskane w czasie lekcji obrazy podając ich cechy. Wspólnie z uczniami wykonuje zadania 7-9 z Zestawu ćwiczeń. Dodatkowo powinien sprowokować uczniów do wskazania problemów napotkanych w czasie samodzielnej pracy.

Praca domowa:

Zapoznanie się uczniów z symulacją interaktywną dołączoną do e-materiału w celu utrwalenia omawianych zagadnień oraz wykonanie zadań 1-6 z Zestawu ćwiczeń.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania danego multimedium:	Symulacja może być wykorzystana w pracy samodzielnej ucznia przed lekcją lub po niej.
--	---